

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ управління земельними ресурсами в сільському господарстві

УДК 332.3:502.33

Світлана БОГАТИРЧУК-КРИВКО,
здобувач Інституту агроекології
і природо-користування НААНУ,
начальник Головного управління
Держземагентства в Рівненській області

Уточнено сутнісно-змістовну основу еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами агросфери як сукупності факторів, елементів, методів та інструментів, спрямованих на організацію збалансованого землекористування з метою забезпечення оптимальності параметрів екологічних і економічних функцій земель сільськогосподарського призначення. Розроблено структурно-функціональну схему еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами в сільському господарстві, яка характеризує взаємозв'язок елементів та інструментально-методичного апарату управління.

Ключові слова: еколого-економічний механізм, управління, земельні ресурси, сільське господарство, інструменти.

Нині для ефективного та раціонального використання земельних ресурсів в аграрному секторі недостатньо володіти достовірними відомостями про землі та їх якісні характеристики. Необхідна систематизація уявлень про особливості управління землями сільськогосподарського призначення, форми власності і господарювання, обґрунтування та прийняття управлінських рішень тощо. Подальше підвищення ефективності використання земельних ресурсів передбачає створення комплексного підходу до еколого-економічного обґрунтування процесу управління земельними ресурсами, спрямованого на поєднання імперативів інтенсифікації виробництва та дотримання природоохоронних вимог з позиції адаптивно-системного підходу. У зв'язку з цим удосконалення механізму управління земельними ресурсами в сільському господарстві, адаптованого до еколого-економічних умов сьогодення, а також напрямів його функціонування в умовах трансформації земельних відносин у сільському господарстві залишається актуальною проблемою.

Значний внесок у розвиток теоретичних та прикладних основ управління земельними ресурсами зробили економісти-землевпорядники: Д.І. Бабміндра, Д.С. Добряк, Й.М. Дорош, А.Г. Мартин, Л.Я. Новаковський, А.М. Третяк, М.М. Федоров. Проблемами виявлення еколого-економічних взаємозв'язків у системі землекористування займалися видатні економісти-екологи: Г.Д. Гуцуляк, І.К. Бистряков, З.Ф. Бриндзя, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступень, О.І. Фурдичко, М.А. Хвесик, Г.В. Черевко та ін. Незважаючи на глибоке вивчення проблем формування раціонального землекористування, дослідження еколого-економічних засад управління землями сільськогосподарського призначення в Україні майже відсутні.

Метою дослідження є обґрунтування складових еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами в сільському господарстві.

Характерними особливостями сучасного етапу розвитку людства є швидке й виснажливе використання невідновлюваних видів природних ресурсів і експлуатація відновлюваних зі швидкістю, що перевищує можливість їх відтворення. Не виключенням стало і використання земельних ресурсів у сільському господарстві. Основною причиною виникнення низки проблем у системі сільськогосподарського землекористування є транс-

Рис. 1

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ УМОВ ЗБАЛАНСОВАНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Джерело: сформовано на основі [1].

формація земельних відносин України до ринкового типу без сформованих ефективних механізмів реформування [3; 4].

Зі зміною форм господарювання змінилися межі землекористувань, розміри земельних ділянок, що призводить до труднощів у їх збалансованому обробітку і здійсненні заходів з їх охорони. Зокрема, у зв'язку зі створенням великої кількості фермерських господарств відбулося значне подрібнення земельних ділянок, що призводить до надмірної парцеляції земель [6, с. 4-6]. Це, у свою чергу, зменшує ефективність аграрного виробництва.

Сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам збалансованого природокористування, адже порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. На значних територіях меліоративні системи припинили свою дію, але ці

землі й досі вважаються зрошуваними або осушеними. Певна частина площ продуктивних угідь втратила економічну родючість. Через надмірну розораність, дефіцитний баланс біогенних елементів, недостатнє внесення органічних речовин, мінеральних добрив, меліорантів, забрудненість тощо земельні ресурси України у сучасних умовах деградує [2; 3; 4; 6]. Екологічна ситуація за останні роки погіршилася настільки, що відтепер саме від неї залежатиме як економічний стан господарюючих суб'єктів, так і забезпечення населення якісним продовольством, а саме — продовольча безпека країни. Тому однією з найважливіших складових економічної безпеки України є забезпечення еколого-економічної складової в аграрному секторі економіки країни.

Серед категорій земель землі сільськогосподарського призначення характеризуються специфічними ознаками і відповідним набором параметричних властивостей. Земельні ресурси агросфери мають достатньо специфічний набір особливих просторових умов, що стосуються рельєфу, якості ґрунтового покриву, рослинності, водного режиму, геологічної будови, а також інших природно-кліматичних умов [5, с. 47]. Важливе значення в процесі управління земельними ресурсами мають і організаційно-економічні особливості використання земель, зумовлені тим, що земельні ресурси в агробізнесі виступають як засіб виробництва. Враховуючи вплив перерахованих властивостей на результат управління, запропоновано модель комплексного використання основних факторів, що забезпечують умови збалансованого землекористування та включають соціально-економічні, природно-екологічні та організаційно-правові аспекти (рис. 1).

Перераховані особливості передбачають уточнення та адаптацію механізму управління земельними ресурсами до умов збалансованого сільськогосподарського виробництва. Під еколого-економічним механізмом управління земельними ресурсами агросфери ми розуміємо сукупність факторів, елементів, методів та інструментів, спрямованих на організацію збалансованого землекористування з метою забезпечення оптимальності параметрів екологічних і економічних функцій земель сільськогосподарського призначення. Відповідно до цього розроблена структурно-функціональна схема еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами, яка характеризує взаємозв'язок елементів та інструментально-методичного апарату управління (рис. 2).

Основна мета еколого-економічного механізму землекористування полягає в узгодженні інтересів різних груп землекористувачів в галузі аграрного виробництва, збереженні і поліпшенні навколишнього природного середовища, раціональному використанні його ресурсів. Відповідно до цієї мети можна визначити структуру еколого-економічного механізму землекористування як сукупність функціональних підсистем, що

сприяють досягненню узгодження економічних, екологічних і соціальних інтересів різних суб'єктів господарювання. Запропонована структура має включати: планування використання земельних ресурсів на основі фактичного складу та обсягів сільськогосподарського виробництва; стратегічний та оперативний рівні планування функціонування системи сільськогосподарського виробництва; проведення інвентаризації, вартісної оцінки і визначення на їх основі розмірів платежів за використання земельних ділянок; систему нормативно-правових актів у галузі регулювання земельних відносин та сформованих форм власності на землю.

Поряд із цим в структурі управління особливу увагу потрібно приділити питанням здійснення комплексної еколого-економічної оцінки ефективності використання земельних ресурсів та обумовленої цим необхідності подальшого розвитку методичної бази оцінки використання земель.

У сучасних умовах різноманіття форм власності та господарювання набуває винятково важливого значення складання проектів землеустрою, особливо для цілей планування землекористування. Завдання землеустрою полягає у раціональній організації території суб'єктів господарювання та створенні умов, що забезпечують оптимізацію використання й охорони земель, впровадження прогресивних форм організації управління землекористуванням, удосконалення структури сільськогосподарських угідь та системи сівозмін.

Земельний кадастр формує систему інформаційно-го забезпечення усієї системи управління земельними ресурсами. Це виходить із складових земельного кадастру — реєстрації землекористувань та землеволодінь, облікової та звітної діяльності в сфері використання земель, оцінки земельних ресурсів. Інформація земельного кадастру є складовою частиною бази даних інформаційної системи землекористування. Інформація про землю посідає центральне місце в політиці держави у рамках сучасного управління земельними ресурсами та обліку стану земельних ресурсів.

Не менш важливим елементом є моніторинг та контроль за ефективністю використання земельних ресурсів. Основною метою відповідних заходів є своєчасне виявлення зміни стану земель і властивостей ґрунтів внаслідок нерационального їх використання; оцінка здійснення заходів щодо охорони земель, збереження та відтворення родючості ґрунтів; попередження негативного впливу на ґрунтовий покрив і усунення його наслідків.

Для вирішення проблеми підвищення еколого-економічної ефективності відтворення земельних ресурсів пропонуємо, окрім зовнішнього механізму, що містить ринкове і державне регулювання, в систему охорони земель включити об'єкт відтворення земельних ресурсів — сукупність сільськогосподарських товаровиробників,

Рис. 2.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА СХЕМА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

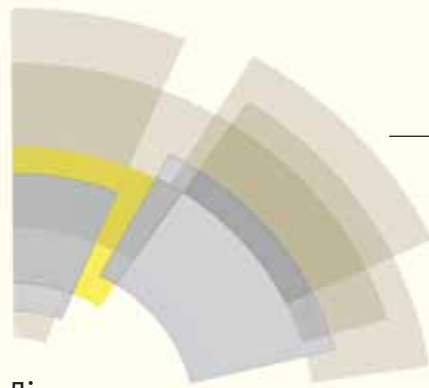
Джерело: сформовано автором.

що проводять заходи з підвищення родючості земель, а також систему ведення сільського господарства та її складові частини, розвиток сільських територій, охорону навколишнього природного середовища.

Важливим елементом еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами є формування інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення. На відміну від інших традиційних ринків економічних ресурсів, ринок сільськогосподарських земель характеризується такими властивостями як просторова та інституційна обмеженість, екологічна та соціальна значимість. З позиції інституційного підходу ринок сільськогосподарських земель досліджується як механізм узгодження інтересів учасників ринкової угоди з приводу умов взаємодії, а також способів відчуження та привласнення земельної власності.

Досить важливим є той факт, що існуючі механізми землекористування підпорядковуються домінуючій фіскальній ідеї, яка орієнтована на пошук шляхів збільшення за рахунок рентних платежів різномірних бюджетів. На думку автора, фіскальне регулювання сільськогосподарського землекористування має носити стимулюючий характер щодо залучення інвестицій в охорону та відтворення земельних ресурсів.

Складово фінансового забезпечення має включати в себе принаймні два елементи:

- 1) створення фінансового середовища, в якому суб'єкт земельних відносин зможе здійснити нагромадження коштів для забезпечення умов ефективного господарювання на землі, раціонального використання і охорони земель;
- 2) забезпечення виконання державних програм розвитку земельних відносин [3, с. 63].

Екологічний аудит має стати невід'ємною частиною функціонування механізму управління землекористуванням. Існуюча методика екологічного аудиту земельних ресурсів розрахована переважно на використання екологічного аудиту землекористування в промисловості, будівництві та житлово-комунальному господарстві. Методики, які можна використовувати для проведення екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування, засновані на суто екологічних та агрономічних процедурах. Однак, жодна з них не охоплює всього комплексу організаційно-економічних специфічних параметрів і характеристик сільськогосподарського землекористування в контексті сталого економічного розвитку [2, с. 42]. Тому одним з пріоритетних завдань екологічного аудиту є формування інструментів стимулювання екологічно збалансованого використання земельних ресурсів агросфери.

ВИСНОВКИ

Стан сучасного сільськогосподарського землекористування свідчить про відсутність чіткої програми його розвитку в процесі земельної реформи. З розвитком нових форм господарювання і методів організації території на перший план висуюються питання балансування інтересів аграрних підприємств, екологічних потреб населення та забезпечення розвитку соціальної сфери сільських територій. Тому дуже важливим є саме розробка структурно-функціональної схеми еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами агросфери, заснованого на зворотних екологічних зв'язках і одночасно гармонізуючого економічні інтереси багатокладного землекористування.

Запропонований еколого-економічний механізм управління земельними ресурсами в сільському господарстві, відображаючи різні аспекти земельних відносин в аграрній сфері, являє собою систему, що включає: структуру та інструменти управління; параметри оцінки ефективності використання земельних ресурсів; цикл управління земельними ресурсами в умовах сформованих форм та реалізації прав власності на землю сільськогосподарського призначення.

Зазначена структурно-функціональна схема еколого-економічного механізму управління землекористуванням через гармонійне поєднання його складових (землеустрій, землепорядкування, земельний кадастр, моніторинг земельних ресурсів, екологічний аудит землекористування, інфраструктура ринку земель, фіскальне регулювання, фінансове забезпечення) на основі використання інструментально-методичного апарату дозволить створити міцну базу для формування системи збалансованого землекористування в Україні.

Література

1. Канинберг Ю.Н. Организационно-экономический механизм регулирования земельных отношений: [монография] / Ю.Н. Канинберг; под науч. ред. Н.И. Оксанич. — М.: Восход-А, 2014. — 159 с.
2. Кочерга М.М. Методичне забезпечення екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування / М.М. Кочерга // Збалансоване природокористування. — 2012. — № 2. — С. 41-45.
3. Лазарева О.В. Методичні аспекти формування економіко-екологічного механізму управління землекористуванням / О.В. Лазарева // Економіка АПК, 2006. — № 12. — С. 62-65.
4. Методика формування економічного механізму екобезпечного сільськогосподарського землекористування: [наукове видання] / О.І. Фурдичко, О.І. Шкуратов, М.Х. Шершун та ін. — К.: Екоінвестком, 2012. — 28 с.
5. Овчинникова Н.Г. Разработка социо-эколого-экономического механизма совершенствования методов использования земельных ресурсов: [монография] / Н.Г. Овчинникова. — М.: Вузовская книга, 2011. — 175 с.
6. Развитие рынка земель сільськогосподарського призначення в Україні: [аналітична доп.]. — К.: НІСД, 2011. — 29 с.

ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC MECHANISMS ON THE LAND RESOURCES MANAGEMENT IN AGRICULTURE

Bogatyrchuk-Kryvko S.

This paper deals with essentially meaningful basis of ecological and economic mechanism of land resources management of agrosphere, as a combination of factors, components, methods and tools aimed at organizing sustainable land use with a view to provide optimal parameters of ecological and economic functions of agricultural lands. Structural and functional scheme of ecological and economic mechanism of land resources management in agriculture, which characterizes interrelation within the elements and instrumentally methodological apparatus of management, has been designed.

Keywords: ecological and economic mechanism, management, land resources, agriculture, instruments.

* * *

Svitlana Bogatyrchuk-Kryvko, Head of Main department of State Land Agency in Rivne region, skbk.galaxy@gmail.com

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ЗЕМЕЛЬНЫМИ РЕСУРСАМИ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Богатырчук-Кривко С.К.

Уточнена сущностно-содержательная основа эколого-экономического механизма управления земельными ресурсами агросферы, как совокупности факторов, элементов, методов и инструментов, направленных на организацию сбалансированного землепользования с целью обеспечения оптимальности параметров экологических и экономических функций земель сельскохозяйственного назначения. Разработана структурно-функциональная схема эколого-экономического механизма управления земельными ресурсами в сельском хозяйстве, характеризующая взаимосвязь элементов и инструментально-методического аппарата управления.

Ключевые слова: эколого-экономический механизм, управление, земельные ресурсы, сельское хозяйство, инструменты.

* * *

Богатырчук-Кривко Светлана Кирилловна, начальник Главного управления Госземагентства в Ровенской области, skbk.galaxy@gmail.com.